

DELO NA ZAHTEVO

URBAN TARMAN

V kraljestvu izbir smo najprej potrošniki, šele potem državljani

V zadnjem desetletju se je razvila posebna vrsta skrajno prekarnega dela, ki je povezana predvsem z razcvetom digitalnih tehnologij in podjetij. Prekarno delo po definiciji (toda ne nujno in vedno) pomeni slabo plačane zaposlitve za določen čas, najpogosteje brez pravice do dopusta in plačanih prispevkov za zavarovanja.

Na področjih prevozov, dostave, oddajanja nastanitve in preprostih računalniških opravil (denimo prepisov zvočnih posnetkov ter ocenjevanja in opisovanja fotografij, ki jih umetna inteligenca še ne zmore zadovoljivo opraviti) se je razvilo posebej negotovo »delo na zahtevo« (*gig economy*): to je storitveno delo, ki ga posameznikom s plačilom »po učinku« posredujejo spletne platforme. Kot s pomočjo osebnih zgodb iz delavskega vsakdana pokaže dokumentarec **Delo na zahtevo** (*The Gig Is Up*, 2021, Shannon Walsh), zgoraj opisani poslovni model izkorišča najrazličnejše vire, ki jih posedujemo posamezniki: od kognitivnih, jezikovnih in programerskih veščin do materialnih virov, kot so avto, nastanitev, mobilni telefon, računalnik in tako naprej. *Delo na zahtevo* je zato dragocen dokument sedanjega in zlovešča napoved

prihodnjega časa. Čeprav podjetja ne počnejo nič drugega, kakor da na nov način posredujejo storitve potrošnikom – so spletne zaposlitvene agencije, ki so praviloma korak pred lokalnimi zakonodajami, jih izigravajo in ščitijo podjetja (sic!) pred pravicami delavcev iz delovnopравниh zakonodaj –, si prizadevajo za dobro podobo v javnosti: želijo ustvariti vtis, da osvajajo nova tržišča, da bi nas osvobodila iz jarma redne zaposlitve, pred zoprnim šefom, hkrati pa potrošnikom ponudila boljše storitve od lokalnih ponudnikov. Imen podjetij na tem mestu ne bom našteval; v času epidemije smo imeli z njimi pogosteje še tesnejše stike kot z razseljenimi družinski člani.

Res je fantastično, kadar se odpravimo na avanturistične počitnice brez rezervacije strehe nad glavo in si nastanitev iščemo sproti, samo tapnemo po mobilnem telefonu in zadeva je urejena. Krasno je, ko ob večerih v družbi Netflixa zakruli v želodcu in problem se reši v manj kot minuti. Takšne storitve razveljavljajo razvpito prisposodbo Slavoja Žižka: omleto je mogoče jesti, ne da bi razbili jajce ... Nekaj klikov in dostavljavec potrka na vrata s slastno večerjo, ki je celo cenejša, kot če bi se odpravili ponjo sami. Kako je to mogoče? Tehnološka podjetja brez dvoma širijo potrošniške izbire in nižajo cene, predstavljajo konkurenco in s tem izboljšujejo ponudbo. Česa od naštetega si kot potrošniki ne želimo? Kot v dokumentarcu opozori novinar revije *The Atlantic* Derek Thompson, spletne platforme ponujajo dumpinške cene, ki niso vzdržne in jih lahko razumemo kot nekakšno posredno subvencijo udobnemu življenjskemu slogu milenijcev s strani (podplačanega) prekariata in tehnoloških podjetij (ki v borbi za tržne deleže pogosto ustvarjajo milijonske izgube). Številne platforme dela na zahtevo namreč ustvarjajo visoke izgube, vendar vseeno pridobivajo nov kapital, dokler ne zavladajo ali propadejo in potem odvržejo tisočero dostavnih koles

na »kolesarska pokopališča«, kot jih v vidimo v kitajskem Šenzenu. Podpora življenjskemu slogu milenijcev omogoča platformno delo, brez katerega bi spletne platforme, ki so vzniknile in se bujno razcvetele v zadnjem desetletju, ostale prazni algoritmi poslovnih sanjačev.

In prav v to, česar ne zmoremo ali nočemo videti, usmeri pogled dokumentarec *Delo na zahtevo* režiserke Shannon Walsh. Bistvo poslovnega modela digitalnih platform za posredovanje storitev je v tem, da delo končnih izvajalcev postavlja v skrajno negotovost in nezaščitenost. Ulrich Beck bi rekel, da upravljanje s tveganji prelagajo na ramena atomiziranih posameznikov. V posredovanju brezpravne (in sindikalno neorganizirane) delovne sile ni nič osvobajajočega: to je izkoriščanje človeških virov, ki so na razpolago prav zato, ker jih države z zakonodajami ne zaščitijo; jih ne zmorejo ali (še) nočejo zaščititi. Digitalne platforme so sodobni in razširjeni podaljšek storitev, ki jih že opravljajo agencije za začasno zaposlovanje. Zanje ne veljajo delovnoppravna zakonodaja in obveznosti, ki ščitijo šibkejšo stran pogodbenega razmerja. *Delo na zahtevo* pripoveduje zgodbe posameznikov (o njihovi potrebi po kolektivnem, sindikalnem organiziranju); zgodbe nevidnih in hitro nadomestljivih ljudi iz Združenih držav Amerike, Francije, Nigerije, Indije, ki jih je (v odsotnosti primernih zaposlitev) pritegnila obljuba prožnega delovnika in neodvisnosti, potem pa so se zlagoma v nekaj mesecih ali letih znašli v povsem drugačnem položaju. Film z osebniimi zgodbami pokaže, kako platformno delo s privlačnimi plačili najprej privabi množico izvajalcev in s tem s trga vztrajno izriva konkurenco vse do točke, ko prevzame osrednji položaj na trgu. Potem spremeni pravila igre. Plačila za delo postajajo vse nižja. Na opravljen kilometer s taksijem se lahko zmanjšajo dvakrat ali trikrat. Če so najeli kredit ali odplačujejo lizing za avtomobil, so izvajalci že v odvisnem položaju. Ena od voznic pove, da je novo službo prevzela prav zato, ker je bilo plačilo najprej boljše, zdaj pa si ne more plačati niti goriva, da bi obiskala starše v sosednjem mestu. Rezervoar polni samo sproti in z nekaj litri goriva. Razjoče se.

Dostavljalci hrane so v času epidemije postali vidnejši. Zadnje čase se je tudi pri nas pojavilo še posredovanje storitev čiščenja, skrbstvenih del ter manjših programerskih in prevajalskih del, je v pogovoru po premierni projekciji v ljubljanskem Kinodvoru povedala Tea Jarc iz Sindikata Mladi plus. Čeprav film Shannon Walsh problematiko platformnega dela zajame bolj široko kot globoko, je njegova odlika, da predstavi predvsem človeško plat in z njo tudi drobne

prednosti, ki jih takšno delo omogoča posameznikom, ki sicer težje vstopajo na trg dela. Prikaže denimo pogled nekdanjega prestopnika s Floride, ki z izpolnjevanjem spletnih anket preživlja sebe in svojo mater, odvisnico od iger na srečo, medtem ko so mu boljše službe nedostopne.

Film pokaže, da so pogoji dela pogosto nevarni, česar si v prometu ni težko predstavljati, opozori pa tudi, da so delavci v nenehnem strahu, da bodo zaradi slabe ocene strank ali nerazpoložljivosti »deaktivirani«. Kar je le nova beseda za to, da so odpuščeni. Toda odpustil jih ni šef, ampak algoritem, in nimajo ne odpravnine ne odpovednega roka. V zadnjih mesecih se že pojavljajo novice, da so platformni delavci prosili za pomoč britansko nevladno organizacijo za zaščito digitalnih pravic Worker Info Exchange, naj jim pomaga pri tolmačenju in spopadanju z avtomatiziranimi odločitvami, ki so jih brez pojasnila doletele.

Ne da bi to izrekel, dokumentarec *Delo na zahtevo* govori o tem, da so (sindikalno neorganizirani in delovnoppravno nezaščiteni) platformni delavci pogosto brez civilizacijskih pridobitev; da so – z drugimi besedami – v sodobnem naravnem stanju, kot ga je opisal Thomas Hobbes v 17. stoletju. Življenje v naravnem stanju je po Hobbsu osamljeno, revno, surovo in kratko. Prekarno delo je, kot vemo, dolgoročno škodljivo ne samo za socialni položaj, temveč tudi za zdravje delavcev; eden od voznikov v filmu denimo poroča, da je v zadnjih letih zbolel za sladkorno boleznijo. Izkoriščanja človeških virov v naravnem stanju 21. stoletja številne države po svetu – med njimi Slovenija – še niso zakonsko uredile in s tem zaščitile šibkejših strank, svojih državljanov, pri njihovih poslovnih dogovorih z globalnimi igralci. Prednost še vedno dajejo potrošniku (in njegovim izbiram) pred državljanom (in njegovimi pravicami).